

Československá zahraniční politika vůči Izraeli v první polovině padesátých let 20. století

EVA TATEROVÁ

Czechoslovak Foreign Policy towards Israel in 1950–1955

Abstract: The aim of this article is to describe in detail and to understand the evolution of the bilateral Czechoslovak-Israeli political relations in 1950–1955. The mutual relations in this period can be considered as very unfavourable or even hostile.

The early 1950s were marked by the political processes in Czechoslovakia. Due to the proclamations of antisemitism by Czechoslovak authorities, the diplomatic relations between Czechoslovakia and Israel were harmed significantly. The open hostility escalated after the detentions of two Israeli citizens in Czechoslovakia in December 1951. In response, a radical Zionist group called the Kingdom of Israel launched two attacks on the building of the Czechoslovak embassy in Tel Aviv. A temporary improvement of the mutual relations occurred in 1955, but this process was ceased by the Suez Crisis in 1956.

Key words: Czechoslovakia, Cold War, diplomacy, foreign policy, Israel, Middle East.

Vývoj politických vztahů mezi Československem a sionistickým hnutím, respektive Izraelem, v průběhu 20. století lze označit za velmi proměnlivý. Etapy přátelství a podpory vystřídal období, kdy se vzájemné vztahy ocitly na pomyslném bodě mrazu. Za hlavní příčinu takto dramatických proměn můžeme označit dva základní faktory: charakter politického režimu v Československu a globální mezinárodněpolitickou situaci. Milníkem s ohledem na historii obou zemí byl rok 1948, kdy v Československu po únorových událostech definitivně ovládla politickou scénu Komunistická strana Československa (KSČ) a tím se dovršila etapa začleňování do struktur východního bloku (viz Kaplan 1997). V květnu téhož roku na bývalém britském mandátním území Palestina vznikl nezávislý Stát Izrael, který musel svou bezprostřední existenci uhájít v první arabsko-izraelské válce. V první etapě nebylo zcela zřejmé, na jakou mocenskou stranu se nově samostatný židovský stát v probíhající studené válce politicky zařadí. Z tohoto důvodu bylo období do konce čtyřicátých let 20. století charakteristické nadstandardní mírou přátelství a spolupráce mezi oběma zeměmi, zatímco na počátku padesátých let 20. století se situace diametrálně proměnila a během relativně krátké doby se bilaterální československo-izraelské vztahy značně ochladily. Rok 1950 tak lze chápat jako určitý zlom ve vývoji vztahů mezi Československem a Izraelem.

Cílem tohoto textu je předložit detailní popis, který umožní porozumět vývoji v československo-izraelských politických vztazích v první polovině padesátých let 20. století. Současně chce článek zahraniční politiku Československa vůči Izraeli v tomto období

zasadit do širšího rámce probíhajícího velmocenského soupeření ve studené válce. Tento výzkumný záměr odráží soudobé realie vztahů mezi oběma zeměmi, kdy například ekonomické vztahy – které obvykle ve vztazích mezi státy představují velmi významnou rovinu – až na výjimky téměř neexistovaly. Oproti tomu v československo-izraelských vztazích vždy sehrávala důležitou roli židovská menšina žijící na území Československa, jejíž status lze do značné míry označit jako výjimečný.¹ Československou zahraniční politiku vůči Izraeli v první polovině padesátých let 20. století tak lze chápat jako téma pro případovou studii, která nemá srovnání se vztahy Československa s jinou mimoevropskou zemí ve sledovaném období. Stanovený časový úsek lze charakterizovat jako velmi dynamický, bohatý na události a především do značné míry odrážející události probíhající studené války. Poválečné velmocenské soupeření v oblasti Blízkého východu a vnitropolitický vývoj v Izraeli tvoří důležitý kontext pro soudobou československou zahraniční politiku vůči židovskému státu, avšak nejsou samy o sobě předmětem analýzy této studie. Text se bude primárně věnovat rovině československo-izraelských vztahů, přičemž širší záběr dobových událostí a vnitrostátního vývoje v Izraeli bude akcentován pouze v případě, kdy to bude nezbytně nutné pro interpretaci československé zahraniční politiky.

Struktura článku bude reflektovat především časovou posloupnost vývoje československo-izraelských vztahů ve sledovaném období. Po vysvětlení základních trendů a vývoje československé zahraniční politiky po roce 1948 autorka představí historický kontext a hlavní události vztahů mezi Československem a sionistickým hnutím, respektive Izraelem do roku 1950. Poté bude následovat obsahově nejdůležitější kapitola textu, která bude detailně mapovat bilaterální československo-izraelské vztahy po roce 1950, které se nacházely ve stavu otevřeného nepřátelství. Hlavní pozornost bude věnována kauzám souvisejícím s probíhajícími politickými procesy v Československu, které ovlivnily vztahy mezi oběma státy – zejména pak případům Izraelců Mordechaje Orena a Šimona Orensteina vězněných v Praze a útokům radikální sionistické organizace Království izraelské na budovu československého vyslanectví v Tel Avivu. Horní časovou hranici textu představuje rok 1955, kdy se po Orenově propuštění diplomatické vztahy částečně normalizovaly. Šlo však pouze o krátkodobé zlepšení, jak se autorka pokusí ukázat v závěru.

SHRNUTÍ LITERATURY A METODOLOGICKÉ POZNÁMKY

Téma československé zahraniční politiky vůči Izraeli je doposud jen málo zpracováno, a to jak v českém, tak i v mezinárodním prostředí, navzdory faktu, že v příslušných archívech existuje poměrně bohatá pramenná základna. Jednou z ambicí tohoto článku tak je prezentovat doposud nezveřejněná fakta dotýkající se československo-izraelských vztahů ve sledovaném období, přičemž vzhledem k dostupným pramenům půjde výhradně o optiku Československa a jeho zahraniční politiky vůči Izraeli v první polovině padesátých let 20. století. Doposud existující texty se věnují pouze jednotlivým tématům nebo vybranému časovému úseku daného období. Za pravděpodobně nejdůležitější publikaci lze považovat knihu autorského kolektivu Jiřího Dufka, Karla Kaplana a Vladimíra Šlosara *Československo a Izrael v letech 1947–1953* (1993). Tato kniha je založena na detailním zpracování dostupných archivních zdrojů. Za její hlavní přínos jsou považovány především informace o výcviku židovských letců a dalších dobrovolníků v Československu a dodávkách zbraní a vojenského materiálu do Izraele v letech 1947 a 1948. Kromě vzájemné spolupráce v letech 1947–1948 autoři knihy věnují pozornost i přelomu ve vzájemných vztazích Izraele a Československa na počátku padesátých let, kdy se ze vztahů přátelských postupem času stal vztah a priori nepřátelský. Hlavním záběrem knihy je nicméně především vojenská dimenze vzájemných vztahů (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993).

Základní témata vzájemných vztahů mezi komunistickým Československem a Izraelem představují ve své knize *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989* Petr Zidek a Karel Sieber (2009). Autoři pracují s širokým spektrem odborné literatury, své výstupy opírají i o archivní zdroje, nicméně charakter této publikace je především přehledový

vzhledem k tomu, že zahrnuje přístup Československa ke všem státům Blízkého východu. Vztahům mezi Izraelem a Československem je tak nevyhnutelně věnována pouze jedna kapitola, která sice mapuje hlavní trendy a události, ale nepřináší hlubší ani detailnější analýzu témat sledovaných touto statí (Zidek – Sieber 2009). Ve stručnosti hlavní milníky česko- nebo československo-izraelských vztahů shrnuje v poslední kapitole své knihy *Izrael a Palestina: Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu* Marek Čejka, jde však jen o chronologický přehled nejdůležitějších událostí (Čejka 2013).

Dílním tématům československo-izraelských vztahů, především pak radikální sionistické skupině Království izraelské, vystupující proti Československu, se věnují knihy izraelských autorů Amiho Pedahzura a Arie Perligera (2013) *Jewish Terrorism in Israel* a Ehuda Sprinzaka (1999) *Brother Against Brother: Violence and Extremism in Israeli Politics from Altalena to the Rabin Assassination*. Kromě výše uvedených zdrojů existuje řada publikací, jejichž primární tematický záměr je jiný než vztahy Izraele a Československa, přesto se však vybraným bodům věnují. Příkladem takových publikací jsou *Dějiny státu Izrael* Howarda M. Sachara (1999), *Izrael: Dějiny* Martina Gilberta (2002), *Dějiny státu Izrael: Od založení do dneška, 1948–2013* Michaela Kruppa (2013), *Mosad: Izraelské tajné války: Dějiny izraelské tajné služby* Iana Blacka a Bennyho Morrise (2006) a *Dějiny židovského národa* Paula Johnsona (1995). Tyto publikace reflektují jen několik základních témat v kontextu československo-izraelských vztahů: obvykle jde o působení zástupce Československa ve Zvláštní komisi OSN pro Palestinu (*United Nations Special Committee on Palestine – UNSCOP*) a hlasování země o Plánu na rozdělení Palestiny z roku 1947, výcvik izraelských vojáků na československém území, dodávky zbraní a dalšího vojenského materiálu z Československa do Izraele v roce 1948, kauzu Rudolfa Slánského a jeho spolupracovníků a politické procesy padesátých let 20. století a konečně vypovězení diplomatických vztahů s Izraelem v návaznosti na události šestidenní války v roce 1967.

Nosným přístupem pro tuto studii bude historický popis, založený na studiu dostupných primárních a sekundárních zdrojů. Hlavní pramennou základnu tvoří netištěné prameny² dostupné v Archivu ministerstva zahraničních věcí (AMZV) a Archivu bezpečnostních složek (ABS). V případě Archivu ministerstva zahraničních věcí půjde o následující fondy: Teritoriální odbory – obyčejné (TO-O), Izrael, 1945–1959; Teritoriální odbory – tajné (TO-T), Izrael, 1945–1955; a Politické zprávy (PZ), Zastupitelský úřad (ZÚ) Tel Aviv 1950–1956. V Archivu bezpečnostních složek byly předmětem studia tři konkrétní složky, které se týkají soudního procesu a následné rehabilitace Izraelců Mordechaje Orena a Šimona Orensteina. Tyto složky jsou dohledatelné pod označením ABS, Vyšetřovací spis ORENSTEIN ŠIMON, karton č. ZV-171 MV; ABS, Zvláštní vyšetřovací spisy – archivní protokol, č. ZV-82; a ABS, Archivní protokol vyšetřovacích spisů, č. V-2744 MV. Autorka rovněž využila edici vybraných primárních dokumentů reflektujících vnitřní a zahraniční politiku Izraele *Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics, and Foreign Relations, Pre-1948 to the Present*, sestavenou Itamarem Rabinovichem a Jehudou Reinharzem (2008).

Použité archivní prameny jednoznačně odrážejí proměny komunistického režimu v Československu, což se ukazuje především v interpretaci jednotlivých událostí. V kontextu zvoleného výzkumného tématu je třeba reflektovat otázku vnitřní kritiky studovaných pramenů. Týká se to zejména období politických procesů první poloviny padesátých let 20. století, v nichž Židé³ sehráli významnou roli. Přitom docházelo k manipulaci s fakty, v některých případech dokonce k vědomým lžím. Pravděpodobně nejexplicitněji se to projevuje v archiváliích zaznamenávajících výslechy Státní bezpečnosti (StB), při nichž se řada obviněných s velkou pravděpodobností ke svým údajným zločinům doznala pod nátlakem. Tyto nesrovnalosti potvrdily samotné československé úřady při revizích politických procesů v šedesátých letech. Poněkud méně explicitní, ale přesto při detailnějším výzkumu patrné jsou manipulace s fakty v dokumentech vydávaných ministerstvem zahraničních věcí. Je zřejmé, že byrokratický aparát ministerstva ovlivnila převládající

ideologie a očekávání, které předkládalo vedení instituce. Příklady takové praxe autorka zdůrazní v konkrétních pasážích v dalším textu.

Zejména po zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století československé vyslanectví v Tel Avivu hodnotilo velmi kriticky v zásadě každý krok izraelské vlády bez ohledu na fakt, zda se tyto konkrétní události nějakým způsobem dotýkaly Československa, nebo nikoliv. Je legitimní položit si otázku, do jaké míry šlo o objektivní hodnocení situace ze strany československých diplomatů, a do jaké míry byli ovlivněni převládající ideologií a vnímáním světa, které od nich očekávalo pražské ústředí. V ideálním případě by samozřejmě bylo namístě konfrontovat informace dostupné v archivních materiálech se vzpomínkami pamětníků, ale to je vzhledem k odstupu více než padesát let, který dělí současnost od studovaných událostí, značně obtížné. Autorka článku však v plné míře využije dostupné vzpomínkové knihy, především pak *Vzpomínky: 1945–1968 bývalého československého velvyslance v Tel Avivu Eduarda Golstückerera* (2005) a memoáry *Open the Gates! The Dramatic Personal Story of Illegal Immigration to Israel* prvního izraelského vyslance v Československu Ehuda Avriela (1975).

OBECNÁ CHARAKTERISTIKA SOUDOBÉ ČESKOSLOVENSKÉ ZAHRA NIČNÍ POLITIKY

Československá zahraniční politika zaznamenala po skončení druhé světové války velmi dynamický vývoj. Za okamžik zlomu bývají považovány zejména události února 1948. Již v období let 1945–1948 bylo možné sledovat jednoznačně sílící vliv Sovětského svazu (SSSR), a to nejen na československou zahraniční politiku. Bezprostředně po skončení druhé světové války převládala snaha navázat na kontinuitu meziválečného zahraničněpolitického diskurzu, který symbolicky představoval návrat ministra zahraničních věcí Jana Masaryka z londýnského exilu do Prahy na počátku srpna 1945. Ještě před jeho návratem se do Černínského paláce vracela řada úředníků, kteří zde působili již před rokem 1939. Dostupná data ukazují, že k 1. lednu 1948 zaměstnávalo ministerstvo 1256 osob, přičemž 602 z nich pracovalo na ministerstvu již před rokem 1938 (Výtopil 2005). Pozice komunistů na ministerstvu zahraničních věcí zpočátku nebyly tak silné jako na jiných ministerstvech. Státním tajemníkem na ministerstvu zahraničních věcí se však již v roce 1945 stal komunista Vladimír Clementis, který s sebou přivedl skupinu většinou levicově orientovaných nižších úředníků. KSC se rovněž podařilo prosadit některé z svých kandidátů na významné zastupitelské úřady v zahraničí (Dejmek 2012: 119–120).

Události 17.–25. února 1948 završily definitivní přechod od demokracie k totalitnímu komunistickému státnímu zřízení. Za vyvrcholení těchto událostí se obvykle považuje 25. únor, kdy prezident Beneš přijal demisi nekomunistických ministrů (viz například Goldstücker 2005; Hanzlík 1997; Kaplan 1997). Personální změny následující po únorových událostech 1948 samozřejmě zasáhly jak pracovníky ministerstva v Praze, tak zaměstnance československých zastupitelských úřadů v zahraničí. Řada zaměstnanců ministerstva se v reakci na tyto události rozhodla pro emigraci, další následovali po nevyjasněné smrti ministra zahraničních věcí Jana Masaryka 10. března 1948. Masarykova smrt komunistům do velké míry usnadnila další postup při ovládnutí ministerstva. Bez většího odporu pak byli ze svých postů postupně odvoláváni ti, které komunisti považovali za nespolehlivé a ideologicky nepřijatelné. Třetí zlomovou událostí, která vedla k odchodu řady dosavadních zaměstnanců z úřadu či přímo do emigrace, byla rezignace prezidenta Edvarda Beneše 7. června 1948 a nástup Klementa Gottwalda jako nové hlavy státu (viz Dejmek 2008; Zeman 2009).

Všechny tyto události přispěly k hlubokým strukturálním změnám československé zahraniční politiky, nicméně především pro první měsíce poúnorové diplomacie bylo typickým jevem, že řada významných ZÚ zůstala neobsazená. Zároveň se rychle proškolovali noví diplomatictí pracovníci, ale vzhledem k tomu, že hlavním kritériem výběru byla jejich politická příslušnost, a nikoliv schopnosti, se československá diplomacie po únoru

1948 potýkala s řadou problémů. Po smrti Jana Masaryka přijal post ministra zahraničních věcí dosavadní státní sekretář Vladimír Clementis, což zejména v prvních měsících vlády nového režimu vedlo k udržení určité kontinuity v řízení ministerstva. Za bod zlomu lze považovat přelom let 1948/1949, kdy se začalo směřování zahraniční politiky Československa významně měnit, přičemž všechny tyto změny probíhaly v souladu s instrukcemi a prioritami vrcholných představitelů SSSR (Dejmek 2012: 145).

Jak bude podrobně vysvětleno v dalších kapitolách, tento vývoj lze jednoznačně potvrdit i v případě vztahů mezi Československem a Izraelem. Sovětizace po únoru 1948 probíhala ve všech důležitých centrech moci – kromě ministerstva zahraničních věcí byly vedením KSČ za klíčové orgány státní správy považovány zejména ministerstvo vnitra, ministerstvo národní obrany a aparát ÚV KSČ (Vytopil 2005). Po únoru 1948 se změnila i organizační struktura československého ministerstva zahraničních věcí, které mělo být přebudováno dle sovětského vzoru. Ministerstvo zahraničních věcí se tak rozdělilo do čtyř základních skupin, přičemž teritoriální odbory – jejichž pracovníci se mimo jiné zabývali i vztahy s Izraelem – patřily do nejdůležitější skupiny A.⁴ Teritoriální odbory jako takové měly představovat základní platformu pro styk s příslušnými zeměmi. Problematika Izraele spadala do kompetence odboru blízkovýchodního, známého pod označením A0/IV-5 (Dejmek 2012: 154).

Personální obsazení ministerstva významně ovlivnily politické procesy první poloviny padesátých let vzhledem k faktu, že jejich obětí byl mimo jiné dosavadní ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis, který byl již 13. března 1950 ze své funkce odvolán a po sérii výslechů a zinscenovaném soudním procesu 3. prosince 1952 popraven. Jeho nástupcem se stal stalinista Viliam Široký. Jmenování Širokého se někdy interpretuje jako okamžik ztráty posledních zbytků nezávislosti československé zahraniční politiky (Tamtéž: 157). Do období po nástupu Širokého, který byl ministrem zahraničních věcí Československa v letech 1950–1953, spadá další etapa personálních čistek, kdy se jako a priori podezřelí jevíli jednak spolupracovníci bývalého ministra Clementise, jednak lidé s nějakou formou vazeb na západní země⁵ a v neposlední řadě i zaměstnanci židovského původu. Dění ve vnitřních strukturách ministerstva tak kopirovalo celospolečenský vývoj, který byl ve znamení probíhajících politických procesů (viz London 1990; Kaplan 1992; Ströbinger 1991).

Pro fungování ministerstva politické procesy a s nimi související personální čistky pochopitelně představovaly citelný zásah, který významně narušil utváření zahraniční politiky ve sledovaném období. Z dosavadních vedoucích pracovníků zůstali ve svých úřadech jen Gertruda Sekaninová-Čakrtová a Vlastimil Borek. Současně byli jmenováni noví přednostové všech teritoriálních odborů, které jako takové sice zůstaly zachovány, ale kromě personálních změn se změnila i jejich organizační struktura. Záležitosti Blízkého východu, a tedy i izraelské, měl nově v kompetenci Asijský odbor (AO), jehož vedoucím se stal bývalý vyslanec v Bulharsku Ladislav Šimonovič, později jeho pozici převzal Ján Pudlák (Dejmek 2012: 160). Personální změny se pochopitelně nevyhnuly ani zastupitelským úřadům v zahraničí. Ze svého postu byl v březnu 1951 odvolán a posléze v Československu odsouzen pro údajné vazby na západní kapitalisty k mnohaletému odnětí svobody první československý vyslanec v Izraeli Eduard Goldstücker (Goldstücker 2005: 58–62).

Viliam Široký na post ministra zahraničních věcí rezignoval 31. ledna 1953, přičemž po smrti prezidenta Klementa Gottwalda v březnu téhož roku a s tím souvisejících personálních změnách ve vedení státu obdržel jmenování do funkce ministerského předsedy Československa. Tato funkce mu samozřejmě umožňovala i nadále si uchovat vliv na utváření zahraničněpolitických vztahů Československa, avšak vedení každodenní agendy bylo v zodpovědnosti nově jmenovaného ministra zahraničních věcí Václava Davida, který tuto funkci zastával až do roku 1968. Osobnostně poněkud nevýrazný David stál před obtížným úkolem personální obnovy ministerstva po politických čistkách, kdy na řadě důležitých postů jak na ministerstvu v Praze, tak i na zastupitelských úřadech v zahraničí

figurovali nedostatečně kvalifikovaní zaměstnanci nebo v horším případě tyto posty nebyly obsazeny vůbec. Situace byla současně o to komplikovanější, že s probíhající dekolonizací v Asii a posléze i v Africe a politickými změnami v některých dalších státech⁶ vznikla potřeba si v těchto zemích vybudovat diplomatické zastoupení, protože se předpokládalo, že jde o část světa, kde by bylo možné šířit socialismus a celkově navázat užší spolupráci (Dejmek 2012: 171–173).

HISTORIE VZTAHŮ MEZI ČESKOSLOVENSKEM A SIONISTICKÝM HNUTÍM ČI IZRAELEM PŘED ROKEM 1950

V období let 1918 až 1938 lze postoj Československa vůči sionismu a Židům obecně označit za velmi vstřícný. Sionistické hnutí mělo osobní podporu prezidenta Tomáše G. Masaryka i některých dalších významných československých politiků, kteří opakovaně vyjadřovali sympatie židovské věci. Již v roce 1925 Československo schválilo založení svého konzulátu v Jeruzalémě. V roce 1935 byl dokonce status tohoto ZÚ povýšen na úroveň generálního konzulátu (AMZV 1952a: 1). Československo rovněž přijalo několik zákonů na ochranu menšin, které lze v kontextu tehdejší střední Evropy považovat za výjimečné. Mimo jiné československé úřady oficiálně uznávaly židovskou národnost (Frankl – Jenšová 2013: 116). Na politické úrovni československé Židy reprezentovala Židovská strana, která měla v některých volebních obdobích v československém parlamentu své zástupce. Velmi úspěšným politikem židovského původu se stal Ludwig Czech, který opakovaně zastával v československé vládě různé ministerské posty. Argumentem, který sympatizanti sionistického hnutí často používali na podporu nároku židovského národa na vlastní stát, bylo právo na sebeurčení národů. Vzhledem k nedávné historii boje za československou státnost a osamostatnění od Rakouska-Uherska byl tento argument obvykle ve společnosti přijímán velmi pozitivně. V letech 1921, 1923 a 1933 se pak na území Československa konaly tři kongresy Světové sionistické organizace, což je fakt, který rovněž svědčí o pozitivních vztazích mezi Československem a sionistickým hnutím (Zbořil 2010: 277).

V důsledku napjatých mezinárodněpolitických událostí třicátých let lze pozorovat určitou změnu přístupu československých politiků i veřejnosti vůči Židům, respektive sionistickému hnutí. Prvním zlomovým momentem byly události související s konferencí v Mnichově v září 1938, kdy Československo ztratilo území Sudet ve prospěch nacistického Německa (viz Němeček 2004). Postavení Židů na československém území se dále zhoršovalo poté, co v březnu 1939 došlo k definitivnímu rozbití Československa. Protektorát Čechy a Morava se ocitl pod přímou správou nacistického Německa a na jeho území začaly být od června 1939 aplikovány principy rasově zaměřených norimberských zákonů. Záležitosti židovské menšiny měla pod svou správou Ústředna pro židovské vystěhovalce (Jelínek 2015: 182). Z dostupných dokumentů vyplývá, že původním záměrem bylo přimět československé Židy k emigraci, posléze však převážil plán na takzvané konečné řešení židovské otázky s cílem vyhladit celý židovský národ. Deportace československých Židů do koncentračního tábora v Terezíně a posléze i vyhlazovacích táborů v Německu a v Polsku byly zahájeny na podzim 1941. Nejsou k dispozici přesné číselné údaje, ale předpokládá se, že z původního počtu asi 120 000 československých Židů v důsledku holokaustu zahynulo více než 75 000 lidí (Krejčová – Svobodová – Hyndráková 1997: 581–582).

Po skončení druhé světové války došlo k mezinárodnímu uznání tragédie holokaustu, přičemž se s novou vážností znovu otevřela diskuse o vytvoření samostatného židovského státu. Vláda obnoveného Československa vůči sionistickému hnutí zastávala velmi vstřícné postoje. Prezident Edvard Beneš a ministr zahraničí Jan Masaryk vyjádřili podporu pro vyhlášení nezávislého židovského státu na Blízkém východě. Podporu sionistickému hnutí deklarovali i komunističtí politici, přičemž tato podpora vycházela především z naděje, že politické směřování nově vzniklého židovského státu by mohlo odpovídat ideologii

marxismu-leninismu. Jako snahu následovat příklad Sovětského svazu lze interpretovat jak pozitivní, tak i negativní přístup k Izraeli ve sledovaném období ze strany Československa. Již před vyhlášením Státu Izrael byl patrný kladný vztah Sovětského svazu k sionistickému hnutí, přičemž sovětská podpora existovala jak na oficiální úrovni, tak na neoficiální bázi. Vzhledem k stále napjatějším vztahům mezi supervelmocemi v období začínající studené války však Sovětský svaz preferoval nefigurovat v potencionálně citlivých politických záležitostech přímo, ale využíval své satelitní státy jako prostředníky (O'Malley 2015: 14–15).

Koncem čtyřicátých let 20. století SSSR několikrát zvolil jako prostředníka ve vztazích se sionistickým hnutím, respektive Izraelem právě Československo. Jako konkrétní příklad lze uvést členství Československa, reprezentovaného diplomatem Karlem Lisickým, ve Zvláštní komisi OSN pro Palestinu (UNSCOP), založené v roce 1947 za účelem monitorování situace v Palestině. Vzhledem k tomu, že Sovětský svaz v této komisi svého zástupce neměl, lze roli Československa považovat za zásadní. Ve své zprávě UNSCOP předložila známý Plán na rozdělení Palestiny, který předpokládal vybudování dvou států, arabského a židovského, existujících vedle sebe. Valné shromáždění o tomto plánu hlasovalo 29. listopadu 1947 a schválilo ho v poměru 33 hlasů proti 13 hlasům, deset států se hlasování zdrželo. Československo při hlasování o tomto návrhu zastávalo souhlasné stanovisko. Navzdory schválení Plánu na rozdělení Palestiny Valným shromážděním formou Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 181 k jeho realizaci nakonec nedošlo kvůli odmítnutí arabskou stranou (Rabinovich – Reinharz 2008: 61–63).

V tomto kontextu tedy není příliš překvapivé, že po vyhlášení nezávislého Izraele 14. května 1948 země východního bloku nový stát téměř okamžitě diplomaticky uznaly. Sovětský svaz jako první stát na světě uznal *de iure* existenci nově vzniklého Izraele tři dny po vyhlášení nezávislosti, tj. 17. května 1948. Na tento krok 18. května 1948 navázaly Československo, Jugoslávie a Polsko. Dne 24. května Izrael oficiálně uznalo i Maďarsko. Postupem času Izrael *de iure* uznaly všechny ostatní země východního bloku s výjimkou Albánie (Jewish Virtual Library 2015). Za nejdůležitější aspekty neoficiální podpory koncem čtyřicátých let 20. století lze považovat především tajné dodávky zbraní a dalšího vojenského materiálu sionistickému hnutí či Izraeli ze zemí formujícího se východního bloku, které probíhaly až do konce roku 1950 navzdory mezinárodnímu embargu vyhlášenému Rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 46 ze 17. dubna 1948. Úkolem dojednat všechny potřebné transakce již na podzim 1947 vedoucí osobnost sionistického hnutí David Ben Gurion neoficiálně pověřil pozdějšího prvního izraelského vyslance v Československu Ehuda Avriela (Avriel 1975: 332–333).

Tyto dodávky lze označit za klíčové vzhledem k událostem první arabsko-izraelské války a k faktu, že nově vzniklý Stát Izrael trpěl nedostatkem vojenského vybavení. Dodávky zbraní a vojenského materiálu z Československa probíhaly v první fázi pod vedením ministerstva národní obrany, kdy finanční hodnota vzájemných smluv uzavřených v letech 1947 a 1948 dosáhla výše 144 757 928,37 USD. V noci z 1. na 2. dubna 1948 byla sionistickému hnutí z Československa letecky dopravena první zásilka zbraní. Šlo o 200 pušek, 40 kulometů a 150 000 nábojů do pušek a kulometů. Dne 3. dubna pak loď pod jugoslávskou vlajkou dovezla z Československa 500 pušek, 200 kulometů a více než 5 000 000 nábojů. Další dodávky vojenského materiálu následovaly posléze (Gilbert 2002: 175). Současně probíhal v zemích východního bloku nábor židovských dobrovolníků, kteří se zúčastnili vojenského výcviku, aby se posléze mohli zapojit do vojenských operací proti Arabům. Šlo především o výcvik letců, který probíhal na letišti v Žatci a Českých Budějovicích. Vojenské letiště v Žatci zároveň sloužilo jako základna pro dodávky materiálu leteckou cestou, i když s nutným mezipřistáním na Korsice (Avriel 1975: 345).

Poté co v srpnu 1948 vyšly na veřejnost informace ohledně pravého účelu využívání žateckého letiště, se tyto operace přesunuly na letiště v Kunovicích (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993: 52–53). Odhady hovoří o tom, že vojenským výcvikem v Československu

prošlo více než 200 příslušníků Hagany,⁷ celkově nějakou formu výcviku absolvovalo více než 1200 osob československé i dalších národností. Převážná část výcviku se uskutečnila ve středisku Libavá, ale například výcvik parašutistů proběhl ve Stráži pod Ralskem, tankisti se proškolovali v Dědicích u Vyškova (Tamtéž: 61–65; Zídek – Sieber 2009: 129). Do konce roku 1949 československá vláda nekladla židovským zájemcům o vystěhování závažnější překážky. Dostupné odhady hovoří o tom, že se v této etapě podařilo vystěhovat přibližně 18 000 lidem. Zhoršení vzájemných československo-izraelských vztahů na počátku padesátých let však mělo významné negativní dopady na možnosti imigrace zbývajících zájemců z řad asi 24 000 československých Židů (AMZV 1954a: 1–3).

ČESKOSLOVENSKO-IZRAELSKÉ VZTAHY DO ROKU 1955

Navázání oficiálních diplomatických vztahů mezi Československem a Izraelem

První československý vyslanec v Izraeli Eduard Goldstücker byl na svůj post jmenován v polovině roku 1949, do Izraele pak reálně přijel až 3. ledna 1950 (Goldstücker 2005: 40–42). Již před otevřením vyslanectví v Tel Avivu mělo Československo v Palestině/Izraeli dva honorární konzuly – Zikmunda Glasera v Haifě a Viktora Grünwalda v Tel Avivu. Komunistický režim v ČSR však tyto dva muže nepovažoval za důvěryhodné, a proto na počátku roku 1951 jejich úřady zrušil (AMZV 1950a). Podobný osud čekal i generální konzulát v Jeruzalémě. V roce 1949 nahradil dlouholetého československého generálního konzula v Jeruzalémě Jana Nováka⁸ František Nečas. Nečas se však po třech letech miše 6. února 1952 rozhodl pro emigraci a požádal o udělení politického azylu v Jordánsku (AMZV 1952b). Jako pravděpodobné vysvětlení pro tento krok se nabízí Nečasova obava z toho, že by mohl být osobně ohrožen politickými procesy probíhajícími v Československu, jeho náhlá rezignace však vzbudila ve své době velký rozruch a diplomatický skandál. Generální konzulát v Jeruzalémě dočasně převzal vicekonzul Josef Panec, přičemž jeho hlavním úkolem bylo připravit uzavření úřadu, k němuž došlo 1. dubna 1952 (AMZV 1952a: 2). Od dubna 1952 tedy bylo jedinou oficiální československou diplomatickou misí v Izraeli vyslanectví v Tel Avivu.

Eduard Goldstücker ve svých memoárech popsal složité začátky československé diplomacie v Tel Avivu, které souvisely jak s logistickými potížemi, tak s nedostatečným vyškolením personálu zastupitelského úřadu v Tel Avivu a v neposlední řadě se složitou a rychle se měnící vnitropolitickou situací v Československu (Dejmeck 2012: 331). Ačkoliv počátky československého diplomatického působení v Izraeli ještě nebyly ve znamení otevřeného nepřátelství mezi oběma státy, tak jak tomu bylo v pozdější etapě, čas od času docházelo k drobným diplomatickým roztržkám. Vyslanec Goldstücker se například v červnu 1950 odmítl zúčastnit recepce pořádané na počest nově jmenovaného vyslance v Československu Šmuela Eliašiva. K této neúčasti došlo na protest proti debatě v izraelském parlamentu, do níž se zapojili členové politických stran Mapam, Mapaj a Komunistické strany Izraele (KSI) a která dle mínění československé diplomacie měla urážet Československo. Československé vyslanectví v Tel Avivu ve zprávě zasláné do pražského ústředí popsalo průběh této diskuse následujícím způsobem: „*Nechci, aby Moše Šaret, náš ministr zahraničí, byl donucen vyskočit z třetího poschodí a spáchat sebevraždu, jak se stalo v jedné zemi, která je v oblasti, v níž byste neměli námitek být v tomto vedru – zvolal rozčileně pan Pinchas Lubianiker; za věřejší politické debaty v Knesetu, když odpovídal na útoky Mapamu a KSI proti prohlášení ministerského předsedy. Wilner (poslanec KSI) zvolal ze svého místa: Máte na mysli Forestalla. Lubianiker: Nikoliv, nemyslím jeho. Z lavic Mapaje volali: Jan Masaryk*“ (AMZV 1950b: 1).

Jako první vyslanec Izraele v Československu se 28. července 1948 akreditoval Ehud Avriel, který měl dlouholeté zkušenosti s působením v sionistických organizacích (Zídek –

Sieber 2009: 128). Jmenování Avriela předznamenalo typ osobností, které izraelské ministerstvo zahraničních věcí do Československa na diplomatické mise obvykle vysílalo. V zásadě ve všech případech se jednalo o Izraelce narozené na území bývalého Rakouska-Uherska nebo carského Ruska, kteří výborně znali jak místní prostředí, tak některé ze slovanských jazyků (AMZV 1950c). Avriel se aktivně podílel na řešení hlavních bilaterálních otázek tohoto období, tedy především na dodávkách zbraní a vojenského materiálu do Izraele a organizace emigrace československých Židů. Jeho misi lze považovat za velmi úspěšnou, protože i vzhledem k postoji československé vládní garnitury, která v této době byla Izraeli pozitivně nakloněná, se Avrielovi podařilo vyjednat řadu důležitých bodů. V tomto období byla též uzavřena obchodní dohoda mezi Československem a Izraelem podepsaná 20. března 1950, v rámci které během jednoho roku měla proběhnout obchodní výměna v hodnotě 420 milionů Kčs. Nakonec však byla realizována jen 6,5 % československého exportu do Izraele a 5,2 % izraelského exportu do Československa (AMZV 1954a: 19).

Avriel svou misi vyslance v Československu ukončil v únoru 1950 kvůli přeložení na izraelský zastupitelský úřad v Bukurešti (AMZV 1950c). Druhým izraelským vyslancem v Praze se stal v červnu 1950 Šmuel Eliašiv, bývalý přednosta odboru pro východní Evropu na izraelském ministerstvu zahraničních věcí, který byl však brzy po svém jmenování převelen na izraelský zastupitelský úřad v Moskvě. Spolu s Eliašivem se na izraelské ambasádě v Praze akreditoval jako první tajemník olomoucký rodák Zeev Shek, který se v první polovině padesátých let etabloval jako významná postava izraelské diplomacie v Československu (AMZV 1950d). Eliašiv se během svého funkčního období v Československu soustředil především na to, aby byla dalším československým Židům umožněna emigrace do Izraele, nicméně v této době již československé úřady vystěhovalectví značně omezovaly (AMZV 1954a: 19–20).

Novým izraelským vyslancem v Československu byl po Eliašivově odchodu v červenci 1951 jmenován pracovník Světové sionistické organizace Arie Leon Kubovy, který však zůstal ve funkci jen do prosince roku 1952, kdy jej československé úřady prohlásily za *persona non grata* a v důsledku toho musel zemi urychleně opustit (Tamtéž: 20). Během svého působení v Československu Kubovy navázal na práci svých předchůdců. Stěžejním tématem vzájemných vztahů zůstávalo především umožnit československým Židům emigraci do Izraele. Kubovy současně navrhoval vytvoření komise složené ze zástupců obou stran, která by se zabývala vyrovnáním finančních otázek a pohledávek vzniklých v minulosti. Tento návrh však nakonec nikdy nebyl realizován (AMZV 1952c: 2). Novým zásadním bodem diplomatických jednání zástupců obou států během Kubovyho působení se stal osud Izraelců Mordechaje Orena a Šimona Orensteina, kteří byli v Československu zadržováni od prosince 1951 – této kauze bude věnována pozornost v dalším textu.

Československo-izraelské vztahy v době politických procesů

Události politických procesů v Československu v první polovině padesátých let 20. století výrazně ovlivnily československo-izraelské diplomatické vztahy vzhledem ke skutečnosti, že v procesech figurovala řada československých Židů, přičemž jejich původ byl opakovaně zdůrazňován. Případem, který vzbudil velkou pozornost celého mezinárodního společenství, byla kauza Rudolfa Slánského a jeho spolupracovníků, odehrávající se v letech 1951 a 1952.⁹ Slánský se stal v poválečném Československu vysoce postaveným komunistickým politikem, vrcholem jeho kariéry bylo období let 1945–1951, kdy vykonával funkci Generálního tajemníka KSČ. V tomto období byl *de facto* druhým nejmočnějším mužem v Československu po prezidentu Klementu Gottwaldovi. Je třeba zdůraznit, že Slánského proces významně přispěl k posílení moci československého prezidenta, který po jeho pádu převzal řadu jeho kompetencí (Kaplan 2009: 149).

Velmi pravděpodobným motivem ze strany vedení v Moskvě pro přípravu procesu proti Slánskému a jeho údajným spolupracovníkům¹⁰ bylo vyslat všem satelitním zemím

signál, že se nebude tolerovat žádný odklon od oficiálního politického a ideologického směru předkládaného Sovětským svazem.¹¹ Jako velké zklamání vnímal vůdce SSSR Josif Vissarionovič Stalin vývoj v poválečné Jugoslávii, kde se sice dostala k moci místní komunistická strana, ale její vůdce Josip Broz Tito vedl politiku do značné míry nezávislou na Sovětském svazu. V československém případě nehrál hlavní roli ani tak fakt, že by se Slánský snažil zemi odpoutat od sovětského vlivu, významnější byly jiné faktory. Prvním z nich byla snaha ukázat, že v naprostém bezpečí nikdy nebudou ani nejvýše postavení komunističtí politici (Kaplan 2009: 136–138).

Druhým faktorem byly nenaplněné představy Sovětského svazu ohledně politického vývoje v Izraeli. V roce 1951 bylo zřejmé, že i když v izraelské politice dominuje levicová strana Mapaj, její politické vedení, reprezentované především premiérem Davidem Ben Gurionem, nejeví tendenci implementovat komunistickou ideologii a více sblížit Izrael se sovětským blokem. Naopak jednoznačně silily vazby židovského státu na USA a západní blok, i když o počátcích takzvaného zvláštního vztahu mezi Izraelem a USA lze hovořit až od šedesátých let 20. století (Lang 2006). Jako další velmi negativní aspekt vnitropolitického vývoje v Izraeli, který země východního bloku opakovaně kritizovaly, byl fakt, že KSI byla odsunuta na okraj politického spektra vzhledem k tomu, že Ben Gurion otevřeně odmítl s KSI jakýmkoliv způsobem spolupracovat. Rudolf Slánský a jedenáct z jeho spolupracovníků byli židovského původu, což byla další skutečnost, která byla v procesu proti nim zdůrazněna navzdory tomu, že se všichni dlouhodobě profilovali spíše jako antisionisté (Rucker 2001: 200–212).

Podle obžaloby měla skupina spiklenců kolem Slánského usilovat o vytržení Československa ze spolenectví se Sovětským svazem a sabotovat politiku socialistické výstavby. Samotného Slánského vyšetřující orgány obvinily z takzvané trockisticko-titoisticko-sionistické činnosti. Všichni obžalovaní se nakonec pod nátlakem StB přiznali ke špionáži, velezradě, sabotáži a prozrazení vojenského tajemství. Jedenáct obžalovaných včetně Slánského si vyslechlo rozsudek smrti, tři obžalovaní obdrželi trest odnětí svobody na doživotí – samotné popravy pak proběhly 3. prosince 1952 v pankrácké věznici (viz Ströbinger 1991). Jednou z obětí těchto zinscenovaných procesů se stal československý vyslanec v Izraeli Eduard Goldstücker, kterého vedení ministerstva zahraničních věcí v březnu 1951 vyzvalo k návratu do Československa, oficiálně z důvodu přeložení na československou ambasádu do Stockholmu, kde se uvolnilo místo velvyslance. Reálné důvody Goldstückerova odvolání z Tel Avivu však byly jiné. Dne 12. prosince téhož roku byl Goldstücker zatčen na základě obvinění z členství ve spiklenecké skupině Rudolfa Slánského. Goldstücker měl údajně tvořit spojku mezi spiklenci v Praze a Konim Zilliacem, členem britské špionážní služby (AMZV 1954a: 18). V následném soudním procesu byl Goldstücker odsouzen na doživotí, československé úřady však jeho trest postupně zmírňovaly, takže nakonec ve vězení strávil jen tři a půl roku. V roce 1955 byl posléze rehabilitován a později se stal uznávaným profesorem germanistiky. Goldstückerův osud v průběhu celého procesu pečlivě sledovala izraelská veřejnost i političtí představitelé (Goldstücker 2005: 58–62).

Dobové československo-izraelské vztahy vyostřila jiná událost, a to zatčení dvou izraelských občanů, Mordechaje Orena a Šimona Orensteina v prosinci 1951. Československá prokuratura oba muže posléze využila jako svědky a spoluviníky v soudním procesu se skupinou Rudolfa Slánského. Případy těchto dvou Izraelců představovaly v první polovině padesátých let 20. století jednu z hlavních překážek rozvoje vzájemných vztahů mezi Československem a Izraelem, která se opakovaně akcentovala při setkání představitelů obou zemí. Ačkoli k zatčení izraelských státních příslušníků došlo i v několika jiných případech,¹² nikdy tyto případy nezbudily velkou mezinárodní pozornost. V politických procesech padesátých let sice figurovalo více osob židovského původu, ale vzhledem k tomu, že v době svého zatčení neměly izraelské občanství, a byly tedy fakticky stále československými státními příslušníky, nebylo v možnostech izraelské diplomacie zasáhnout

v jejich prospěch. Jak ukazují kauzy Orena a Orensteina, možnosti Izraele byly značně omezené i v případě ochrany vlastních občanů. Vzhledem k tomu, že Mordechaj Oren byl v době svého zatčení poslancem levicově orientované strany Mapam, jeho zatčení v Československu vedlo k rozkolu v izraelské levici, která se musela vypořádat s tím, jaký bude nadále její vztah s lidově demokratickým státem – respektive zda se s nimi navzdory probíhajícím politickým procesům bude i nadále politicky a ideologicky identifikovat, nebo nikoliv (Rucker 2001: 200–212).

Simon Orenstein byl zatčen 8. prosince 1951 při pokusu překročit státní hranici mezi Československem a Rakouskem, kam kvůli svým obchodním aktivitám podnikal časté cesty (ABS 1951: 2). Stejně jako v případě Mordechaje Orena, který byl od konce prosince 1951, kdy se přes Československo vracel z konference Světové odborové organizace ve východním Berlíně, považován za neověřitelného, informace o těchto událostech obdrželo izraelské vyslanectví i rodiny obou mužů se značným zpožděním (AMZV 1952e: 1). Orenovo a Orensteinovo zatčení zároveň ukázalo na ne zcela ideální sdílení informací mezi bezpečnostními složkami, ministerstvem zahraničních věcí a československým vyslanectvím v Tel Avivu. Jak vyplývá z dostupných zdrojů, po celý leden 1952 ministerstvo zahraničních věcí nedisponovalo žádnými informacemi o Orenově zatčení. V telegramu zasláném 14. ledna 1952 chargé d'affaires Alois Bartůšek požádal pražské ústředí o informace o neověřitelném Orenovi, dokonce vyjádřil obavu, zda se jako člen levicové strany Mapam nestal obětí nějaké provokace. Na tento telegram však neodpověděl do počátku února žádnou odpověď, což znamenalo, že na událost, která v Izraeli vzbudila velkou pozornost, musel ŽÚ Tel Aviv reagovat jen mlčením (AMZV 1952f).

Až do odsouzení obou Izraelců v druhé polovině roku 1953 k mnohaletým trestům odnětí svobody¹³ za špionáž, podporu západního imperialismu a zradu komunistického zřízení v Československu byla ochota československého ministerstva zahraničních věcí komunikovat s izraelskou stranou zcela minimální. Izraelští diplomaté – především chargé d'affaires Arie L. Kubovy a první tajemník vyslanectví Zeev Shek – opakovaně zasílali diplomatické nóty, v nichž požadovali nejprve informace o osudech zadržovaných a charakteru jejich provinění, posléze byly tyto žádosti doplněny o možnost komunikace obžalovaných s konzulárním oddělením vyslanectví a zajištění obhajoby pro připravovaný soudní proces (AMZV 1952f; AMZV 1952g; AMZV 1952h; AMZV 1953a; AMZV 1954b: 1–3). V případě, kdy na tyto diplomatické nóty obdrželi odpověď – což se obvykle dělo s několikátýdenním zpožděním, pokud vůbec, jak vyplývá z opakovaných stížností izraelského chargé d'affaires v Praze (AMZV 1952ch: 1) –, došlo k jednoznačnému odmítnutí všech požadavků Izraele s odůvodněním, že jejich naplnění znemožňuje, či přímo narušuje probíhající vyšetřování (AMZV 1952i).

Vnímání situace v Československu velmi dobře vykresluje projev tehdejšího izraelského ministra zahraničí Moše Šareta ze dne 28. listopadu 1952, pronesený na setkání zástupců strany Mapaj v Tel Avivu: „*Celý svět stojí v těchto dnech přimražen a v úžasu hledí na kejklářskou vidinu po době [sic] procesu, který je uváděn tentokrát na jevišti československého soudu. Vůdcové strany a kormidelníci režimu, kteří teprve včera a předevčírem stáli v čele tábora svých druhů, panovali nad politikou země a ovládali její osud, jsou dnes vystavováni na ukázkou jako skupina spiklenců a zrádců, podvodníků a sabotérů. Většina obžalovaných jsou Židé a prokuratura pečovala o to, aby zdůraznila jejich původ a jemu připsala jejich zdanlivé zločiny [...]. Ulovila do své sítě izraelské občany a přičítá jim naprosto bezpodstatné viny podrývání a sabotáže“ (AMZV 1952d: 1).*

Případy obou zatčených Izraelců byly úzce propojeny s postavením izraelské diplomatické mise v Praze. Zdaleka se přitom nejednalo pouze o již zmiňované ignorování izraelských požadavků formulovaných v diplomatických nótách ve věci Orena a Orensteina. Stále rostoucí nepřátelství československé vládní garnitury vůči Izraeli eskalovalo v prosinci 1952, kdy byl izraelský chargé d'affaires Arie L. Kubovy oficiálně prohlášen za nežádoucí osobu. Dne 6. prosince 1952 byla prvnímu tajemníkovi izraelského vyslanectví

v Praze Zeevu Shekovi předána nóta, v níž se uvádí, že se izraelská ambasáda pod vedením Kubovyho opakovaně vměšovala do československých vnitrostátních záležitostí a porušovala tak principy mezinárodního práva. Současně se zde objevily nářázky na záškodnickou a špionážní činnost proti ČSR, kterou měl Kubovy podporovat, případně se jí i sám dopouštět. Konkrétním příkladem této činnosti, kterou nóta uvádí, je pokyn ke zjištění co nejvíce informací o případu Rudolfa Slánského, který měl Kubovy udělit v prosinci 1951 později zatčenému izraelskému občanovi Mordechaji Orenovi (ABS 1952: 8–9).

Tato informace vyplynula z výslechu zadržovaného Orena, zůstává však otázkou, do jaké míry se zakládala na pravdě, vzhledem ke skutečnosti, že Oren své doznání s velkou pravděpodobností učinil pod nátlakem StB.¹⁴ Nóta požadovala okamžitý odjezd Kubovyho ze země, což se posléze opravdu stalo. Vzhledem k tomu, že Kubovy současně disponoval akreditací i pro izraelské velvyslanectví ve Varšavě, Československo o jeho prohlášení za *persona non grata* neprodleně informovalo polské ministerstvo zahraničních věcí, které Kubovyho 8. prosince 1952 rovněž prohlásilo za nežádoucí osobu (AMZV 1952j: 1–2). Izraelské ministerstvo zahraničních věcí na tyto události reagovalo protestní nótou, kterou předalo československému chargé d'affaires Bartůškovi v Izraeli dne 18. prosince 1952. Vzhledem k jejímu údajně urážlivému tónu ji navrhovali českoslovenští představitelé vrátit odesílateli, ale než se podařilo k tomuto rozhodnutí dospět, uplynulo několik týdnů, a tím pádem již odmítnutí nóty nebylo možné (AMZV 1953b).

Prohlášení Kubovyho za *persona non grata* způsobilo nejen diplomatický rozkol mezi Československem a Izraelem, ale současně vedlo k vyostření veřejného mínění v Izraeli, kdy většina izraelské společnosti – snad jen s výjimkou izraelských komunistů – politický vývoj v Československu odsuzovala. Za patrně nejradikálnějším vyjádřením odporu proti antisemitsky laděným politickým procesům probíhajícím v socialistických zemích stála radikální pravicová sionistická skupina Království izraelské (*Malchut Jisrael*), která v letech 1952–1953 připravila několik útoků proti ambasádám Československa a Sovětského svazu (Taterová 2015: 3–24). Skupina Království izraelské byla založena v roce 1951 bývalými příslušníky radikální revizionistické sionistické organizace Lechi, aktivní v době britského mandátu nad Palestinou (Heller 2012: 237). Většinu aktivních členů skupiny tvořili mladí lidé ve věku šestnáct až osmnáct let, kteří neměli vlastní předchozí bojové zkušenosti. Je nutné zdůraznit, že skupina Království izraelské nikdy nebyla organizací s početnou členskou základnou. Uvádí se, že její počet nikdy nepřesáhl 24 členů (Sprinzak 1999: 67–68).

Vůdce Království izraelského Jaakov Cheruti později vysvětloval motivy útoků na ambasády Československa a SSSR jako formu protestu proti útlaku Židů v zemích východního bloku v okamžiku, kdy při ochraně jejich práv selhala izraelská vláda (Pedahzur – Perlinger 2013: 34). Patrně nejvážnější následky a největší mezinárodní pozornost zaznamenal bombový útok na sovětskou ambasádu v Tel Avivu 9. února 1953, který zničil část budovy velvyslanectví a současně zranil tři lidi, kteří v budově pobývali. Situaci vyostřil fakt, že jednou ze zraněných byla manželka sovětského velvyslance Pavla Jeršova (AMZV 1953c). Zástupci Sovětského svazu od počátku vyšetřování pohlíželi na práci izraelské policie s krajním podezřením, protože se domnívali, že vyšetřování útoku není prováděno s dostatečnou vážností. Dokonce vyjadřovali obavy ve smyslu, že izraelská policie s radikály minimálně sympatizuje, v horším případě přímo vědomě spolupracuje. Tato situace eskalovala v hlubší diplomatickou roztržku, po níž byly na několik měsíců oficiálně přerušeny izraelsko-sovětské diplomatické vztahy. K jejich opětovnému navázání došlo již v červenci 1953, nový sovětský vyslanec Alexandr Abramov přijel do Izraele v prosinci 1953 (AMZV 1954a: 13).

První útok proti československému vyslanectví v Tel Avivu se uskutečnil 27. listopadu 1952, kdy neznámý pachatel vhodil do okna pracovny československého chargé d'affaires Aloise Bartůška kámen ze zahrady sousedního domu. Kromě rozbitého okna nevznikly žádné další materiální škody, přesto si Československo diplomatickou nótou č. 336/D/52

ze dne 1. prosince 1952 stěžovalo na porušení extraterritoriality svého diplomatického zastoupení. Tato nota požadovala po izraelské vládě posílení bezpečnostních opatření ambasády, vypátrání a potrestání viníků a v neposlední řadě náhradu škody. Současně nota zdůrazňovala údajnou nepřímou spoluzodpovědnost izraelských úřadů za útok vzhledem k předcházející údajně štvavé kampani proti Československu (AMZV 1952k). Ve své odpovědi izraelská vláda vyjádřila politování nad útokem a přislíbila zesílení bezpečnostních opatření ve formě zavedení stálých hlídek čtyř izraelských policistů, kteří měli budovu vyslanectví permanentně střežit. Současně vláda odmítla svou morální zodpovědnost za tuto událost a připomněla československé straně urážlivé výroky na adresu Izraele a sionismu vznesené v průběhu procesu s Rudolfem Slánským a jeho spolupracovníky (AMZV 1952l).

Druhý útok následoval 4. prosince 1952 večer, kdy byl do nestřežené části budovy vyslanectví vhozen ruční granát. Vzhledem k tomu, že granát vybuchl v odlehlé části budovy, nikdo z přítomných nebyl zraněn. Došlo však k menším škodám na majetku, a to jak přímo na budově, tak na vozidle patřícím vyslanectví. Zástupci ambasády přivolali izraelskou policii, aby věc vyšetřila, ale k jejich zklamání policisté měli prohlásit, že granát nezanechal žádné dohledatelné stopy (AMZV 1952m). Zástupci československého vyslanectví se však s tímto závěrem nehodlali spokojit a celý incident interpretovali jako pokus o atentát: „*Tímto činem, který nemá obdoby v historii diplomatických vztahů Československé republiky s ostatními civilisovanými státy, byl spáchán v období 10 dnů již druhý pokus o útok na život českosl. diplomatického zástupce, na osobní bezpečnost členů čsl. diplomat. mise a jejich rodinných příslušníků*“ (AMZV 1952n).

Dle dostupných dokumentů Československo situaci považovalo za velmi vážnou, dokonce se v této době seriózně uvažovalo o vypovězení vzájemných diplomatických vztahů s Izraelem (AMZV 1954a: 22–23). Po poradě se sovětskými představiteli však převládá názor československo-izraelské diplomatické vztahy zachovat. Československý chargé d'affaires Bartůšek si tedy nakonec na provedení útok pouze oficiálně stěžoval u izraelských úřadů prostřednictvím diplomatické note č. 439/D/52 dne 8. prosince 1952 (AMZV 1952o). Izraelská vláda rovněž odpověděla notou dne 18. prosince 1952, v níž vyjádřila své politování nad incidentem a přislíbila úsilí vypátrat a dopadnout pachatele útoku. Rovněž se zavázala k uhrazení majetkových škod a dalšímu navýšení bezpečnostních opatření (AMZV 1953d). Navzdory podezření o spolupráci mezi pachateli útoku a izraelskou policií, které se opakovaně objevovalo v interní československé diplomatické dokumentaci (AMZV 1952p: 2), vyšetřování incidentů izraelskými úřady skutečně probíhalo, přičemž československá diplomacie byla dle dostupných záznamů o jeho průběhu izraelským ministerstvem zahraničních věcí průběžně informována. V červnu 1953 obdrželi její zástupci vyrozumění, že policie má spolehlivé stopy pachatelů. Zároveň Československo dostalo informaci z vyšetřování o tom, že mezi útoky na sídlo jeho vyslanectví a ambasádu Sovětského svazu existuje prokazatelná souvislost (AMZV 1953e).

Před vojenským soudem, který se uskutečnil v srpnu 1953, stálo šestnáct členů Království izraelského. Soudce Benjamin Halevy se od počátku procesu snažil zdůrazňovat, že příslušníci skupiny nejsou souzeni za své politické názory, byť radikální, ale za opakované porušování izraelské legislativy. Především vůdci Království izraelského obdrželi poměrně vysoké tresty. Šimon Bachar měl strávit dvanáct let ve vězení, Jaakov Cheruti byl odsouzen k deseti letům odnětí svobody. Další členové skupiny obdrželi nižší tresty ve výši dvanáct měsíců až sedm let za mřížemi.¹⁵ Československo pochopitelně tomuto soudnímu procesu věnovalo velkou pozornost. Kriticky se interpretoval zejména fakt, že ačkoliv byli vůdci a hlavní organizátoři skupiny Cherutiho a Bachara dopadeni a potrestáni, ze všech útočníků na zastupitelské úřady Československa a Sovětského svazu izraelská justice přivedla k zodpovědnosti pouze nezletilého šestnáctiletého Thomase Givona. Dle závěrů soudu to měl být právě Givon, kdo hodil ruční granát do prostoru budovy československého vyslanectví v prosinci 1952. Proti ostatním útočníkům se nepodařilo nashromáždit dostatečné množství důkazů (AMZV 1953f: 4).

Československo-izraelské vztahy po skončení politických procesů

O období následujícím po politických procesech první poloviny padesátých let je možné říci, že vzájemné vztahy mezi Izraelem a Československem se omezily pouze na nutnou formální úroveň. Po odjezdu Eduarda Goldstückerera z Izraele již československá strana nejmenovala nového vyslance, ambasádu zastupoval druhý tajemník ve funkci chargé d'affaires Alois Bartůšek, což znamenalo významný pokles diplomatické úrovně vzájemných vztahů. Na minimální úrovni se pohybovaly i československo-izraelské vztahy ekonomické a kulturní. V důsledku vyostřených diplomatických vztahů se zástupci československé ambasády v Izraeli, stejně jako diplomaté dalších lidově demokratických států s výjimkou Bulharska, nezúčastnili ceremonie složení přísahy nového izraelského prezidenta Jicchaka Ben Cvi v izraelském parlamentu 12. prosince 1952. Tento případ dokládá vzájemnou kooperaci států východního bloku, ale současně se v dokumentaci objevuje pokyn pro zastupitelský úřad od náměstka ministra zahraničních věcí Borka, aby se českoslovenští diplomaté nadále účastnili politicky méně významných společenských událostí a tím zabránili upadnutí do politické izolace (AMZV 1952q). V návrhu na úpravu vzájemných vztahů mezi oběma zeměmi z 5. července 1954 se sice připouštěla možnost navýšení diplomatické úrovně vzájemných vztahů, ale rukou psaná poznámka zdůrazňuje, že by tak bylo možné učinit pouze v případě stejného dřívějšího kroku ze strany Izraele (AMZV 1954a: 21).¹⁶

Po prohlášení Kubovyho za osobu *non grata* nutně muselo dojít k personální obměně na izraelském vyslanectví v Praze. Zpět do Izraele odjeli kromě Kubovyho i další vysoce postavení diplomaté Zeev Shek a Jehuda Gera. Z dostupných materiálů vyplývá, že izraelské ministerstvo zahraničních věcí touto změnou pravděpodobně sledovalo možnost odstranění roviny případných osobních sporů mezi izraelskými a československými diplomaty, které by mohly komplikovat normalizaci vzájemných vztahů (AMZV 1953g). K vedení vyslanectví pak březnu 1953 získal pověření první tajemník Šlomo Kaddar, který byl později povýšen do funkce trvalého chargé d'affaires (AMZV 1953h). Šlomo Kaddar v době svého působení v Praze v zásadě každý měsíc navštěvoval československé ministerstvo zahraničních věcí, kde se na osobních schůzkách s jednotlivými představiteli československé diplomacie snažil urgovat řešení hlavních problematických bodů československo-izraelských vztahů. Při svých návštěvách 29. června, 29. července a 21. srpna kromě tradičních témat, jako bylo umožnění emigrace československých občanů židovského původu do Izraele¹⁷ a vyjasnění statusu vězněných Orena a Orensteina, Kaddar navrhoval zvýšit diplomatickou úroveň vzájemného zastoupení a prohloubit kulturní spolupráci mezi oběma státy. Ani tuto iniciativu však českoslovenští zástupci nepřijali pozitivně: „ČSR nemá z politických důvodů žádný zájem o navázání kulturní spolupráce s Izraelem. Rozšiřování nejrůznějších sionistických publikací, ličících ‚krásný‘ život v Izraeli a jeho ‚budovatelské‘ úsilí, které by izr. vyslanectví k spolupráci nepochybně nabídlo, mělo by za cíl zvýšit počet čs. zájemců o vystěhovalectví do Izraele, a je proto zcela nežádoucí“ (AMZV 1953ch).

Bodem, který v této době nejvíce komplikoval normalizaci vzájemných vztahů mezi oběma státy, bylo pokračující věznění Mordechaje Orena a Šimona Orensteina v Československu. Úsilí dosáhnout propuštění obou Izraelců zesílilo po skončení soudních procesů. Není příliš překvapivé, že vedoucí roli v tomto procesu hrály rodiny obou mužů, především pak jejich manželky. S pomocí izraelské diplomacie Rivka Orenová a Eliševa Orensteinová v květnu 1953 zaslaly osobní dopisy československému prezidentu Antonínu Zápotockému, v nichž ho žádaly o udělení prezidentské amnestie pro své manžele. Na tyto dopisy přes opakovanou urgenci ze strany izraelského vyslanectví v Praze však neobdržely vůbec žádnou odpověď (AMZV 1953i). Úspěšnější iniciativou za účelem osvobození Orena a Orensteina byla korespondence izraelského prezidenta Jicchaka Ben Cvi se svým československým protějškem Antonínem Zápotockým. Ben Cvi jej v osobním dopise žádal o udělení prezidentské milosti Orenovi a Orensteinovi. I když tato komunikace

probíhala velmi pomalu, jak si při osobních setkáních se zástupci československého ministerstva zahraničních věcí Šimonovičem a Kličkou stěžoval izraelský chargé d'affaires Kaddar (AMZV 1954c; AMZV 1954d), nakonec se podařilo dosáhnout částečného úspěchu. Ve své odpovědi izraelskému prezidentu v říjnu 1954 Zápotocký uvedl, že Orensteinovi udělí milost, přičemž jmenovaný bude následně vyhoštěn z Československa. Současně Zápotocký uvedl, že prezidentská amnestie pro Orena není možná vzhledem k povaze jeho provinění (AMZV 1954e: 1).

Propuštění Orensteina, který se vrátil do Izraele 31. října 1954, se obecně považovalo za milník ve vzájemných vztazích mezi oběma státy. V Izraeli převládalo přesvědčení, že v blízké době dojde rovněž k Orenovu propuštění a k celkové revizi politických procesů s oběma muži. Tuto naději explicitně vyjádřil představitel izraelského ministerstva zahraničních věcí Zeev Shek při setkání s československým chargé d'affaires Zdeňkem Jobánkem v květnu 1955, kdy měl prohlásit, že izraelská diplomacie by se spokojila s nekomentovaným Orenovým propuštěním. Po Orensteinově propuštění na svobodu bylo ze strany Izraele patrné úsilí o určitý průlom ve vzájemných vztazích. Za jeden z pokusů o zprostředkování lze označit snahu bývalého československého konzula dr. Viktora Grünwalda, který se o problematických otázkách československo-izraelských vztahů snažil diskutovat s nově nastoupivším československým chargé d'affaires Zdeňkem Jobánkem. Tyto snahy však Jobánek přijímal s krajním podezřením a posléze se rozhodl vzájemnou komunikaci minimalizovat (AMZV 1954f: 1).

Téma možnosti normalizace vzájemných československo-izraelských vztahů se znovu otevřelo v roce 1955, kdy se na ministerstvu zahraničních věcí k této otázce konala zvláštní porada. Československo bylo jednou z posledních zemí východního bloku, které ještě vzájemné vztahy s Izraelem v plném rozsahu nenormalizovalo. Jako hlavní důvody pro tento stav se uváděly doposud nevyřízené pohledávky z minulosti, neochota umožnit migraci československých Židů do Izraele, stejně jako navázat hlubší kulturní a sportovní vztahy. V neposlední řadě pak vzájemné vztahy komplikovalo stále trvající věznění izraelského občana Mordechaje Orena v Československu. Ze zprávy z jednání nicméně plyne, že se českoslovenští představitelé stavěli k řešení sporných bodů spíše odmítavě, popřípadě podporovali politiku nejmenších možných ústupků (AMZV 1955a: 1–4).

Současně se na československém ministerstvu zahraničních věcí v této době začalo uvažovat o prohlubování diplomatických vazeb na vybrané arabské státy – především na Irák, Jemen, Sýrii a částečně i Egypt –, které jevily ochotu alespoň částečně aplikovat na svém území principy socialismu. Postupem času se dokonce navázání a udržení dobrých vztahů se spřátelenými státy takzvaného třetího světa stalo jednou z priorit československé zahraniční politiky, a to pochopitelně nejen v regionu Blízkého východu. Prvním státem, s nímž byla na základě tohoto předpokladu v roce 1955 uzavřena smlouva o dodávkách zbraní a dalšího vojenského materiálu, se stal Egypt, později byly obdobné kontrakty uzavřeny i s dalšími zeměmi. Vyjednávání Československa o dodávkách zbraní Egyptu započalo v březnu 1955 při příležitosti návštěvy delegace československého ministerstva zahraničního obchodu v této zemi (Vavrečková 2015: 84). Při těchto jednáních měl být přítomen i sovětský vojenský přidělenec v Káhiře, lze tedy konstatovat, že transakce byla od počátku pod sovětskou kontrolou. Jednání probíhala v přísném utajení, kvůli absenci dokumentů je obtížné zachytit jejich detailní průběh. Zástupci všech stran finální dohodu uzavřeli v září téhož roku, kdy hodnota dodávaných zbraní činila 921 milionů Kčs, přičemž československý podíl představoval 398 milionů Kčs a sovětský 523 milionů Kčs. Smlouva jako taková však byla uzavřena výhradně mezi Československem a Egyptem, Sovětský svaz formálně v této obchodní transakci vůbec nefiguroval, do přímého obchodního styku s Egyptem dle uzavřených smluv tedy formálně vůbec nepřišel. Sovětský podíl řešila dílčí československo-sovětská dohoda z 16. září 1955 (Zídek – Sieber 2009: 56–57).

Izrael pochopitelně vnímal dodávky zbraní a vojenského materiálu pro Egypt jako potenciální nebezpečí, protože dobře vyzbrojená egyptská armáda by představovala obtížného

protivníka v případném vojenském konfliktu, který byl vždy vnímán jako pravděpodobná možnost vzhledem k napjatým vztahům mezi Izraelem a sousedními arabskými státy. V okamžiku, kdy československá strana nereagovala na přímé apely izraelského vyslance v Praze, se izraelská diplomacie snažila tuto otázku projednávat prostřednictvím svých a československých zástupců v jiných zemích, například v Rumunsku, kde v této věci oslovila velvyslance Šedivého: „*Izraelský chargé d'affaires v Bukurešti nevynechá v poslední době ani jediné příležitosti, aby v rozhovorech nezaútočil na obchodní prodej zbraní Československa Egyptu. K podobnému rozhovoru došlo také na recepci na sovětském velvyslanectví. [...] chargé d'affaires opakoval známá tvrzení, že dodávky zbraní ohrožují mír na Středním východě. Podle něho jde socialistickému táboru o sympatie arabských stran, protože početně převyšují prý maličký Izrael*“ (AMZV 1954g: 1).

V návaznosti na tyto události vznikla v listopadu 1955 další diplomatická roztržka v československo-izraelských vztazích. Izraelská policie totiž začala pravidelně hlídkovat před budovou československé ambasády¹⁸ a legitimovat všechny přicházející osoby. Tento postup byl v československém případě zdůvodňován nutností zajistit ochranu ambasády kvůli zvýšeným protičeskoslovenským náladám v Izraeli v důsledku Orenovy kauzy a dodávek československých zbraní Egyptu, avšak Československo o tom nebylo dopředu oficiálně informováno. Zastupitelský úřad proto přijal toto vysvětlení s podezřením a 9. listopadu 1955 československý chargé d'affaires Jobánek pražskému ústředí vylíčil situaci a požádal o instrukce, kterých se mu posléze dostalo v této podobě: „*A0/2 se shoduje se ZÚ v názoru, že jde zřejmě o obtěžování návštěvníků a jejich kontrolu, a nikoliv o ochranu ZÚ. Na druhé straně není výhodné za nynější napjaté situace proti tomu protestovat, poněvadž by se izraelské úřady mohly v případě incidentu vymlouvat, že jim ZÚ bránil v účinné ochraně*“ (AMZV 1955b). Další stížnost vycházela ze skutečnosti, že příslušníci izraelské policie měli operovat na území, které již bylo extrateritoriálním územím Československa. Jobánek posléze obdržel z pražského ústředí pokyn, aby požadoval rozmístění policejních příslušníků mimo území ambasády, a současně měl nechat urychleně dopravit do Prahy ty materiály z archivu ambasády, které by mohly být nějakým způsobem kompromitující, ale zároveň je nebylo možné zničit pro důležitost obsažených informací (Tamtéž).

Vzrůstající mezinárodní tlak a také revize období stalinismu¹⁹ v evropských lidově demokratických zemích vedla k změně přístupu československých autorit k Mordechaji Orenovi. V dopise v červnu 1956 Antonín Zápotocký informoval izraelského prezidenta Jicchaka Ben Cvi, že prokurátor československého soudu rozhodl o tom, že bude Orenovi výkon zbytku trestu prominut a bude z Československa vyhoštěn (AMZV 1956a). Dne 12. května 1956 tak Oren po více než čtyřech letech ve vězení znovu získal svobodu (AMVZ 1956b: 3–4). Tyto události vedly ke krátkodobému zlepšení vzájemných československo-izraelských vztahů, přičemž především Izrael vkládal do možné budoucí spolupráce s Československem velké naděje. Tyto vyhlídky se však nakonec nenaplnily. Příčiny je nutné hledat především v širších souvislostech probíhající studené války a regionálním dění na Blízkém východě. Do roku 1956 se datují události suezské krize, které kromě eskalace nepřátelství ve vztazích mezi Izraelem a Egyptem měly významné dopady i na mezinárodní politiku v širším měřítku, především pak na vztahy mezi supervelmocemi SSSR a USA. Československo po sovětském vzoru okamžitě jednání Izraele a jeho evropských spojenců Francie a Velké Británie odsoudilo, přičemž vzájemné vztahy s židovským státem se opět propadly na nezbytně nutnou formální úroveň.

* * *

Počáteční přátelství mezi sionistickým hnutím, respektive Izraelem, a státy východního bloku včetně Československa, typické pro druhou polovinu čtyřicátých let 20. století, brzy vystřídaly rozpory a stále rostoucí vzájemné odcizování. Navzdory ochlazení vzájemných

vztahů československá diplomacie věnovala geograficky vzdálenému Izraeli, který se po roce 1948 teprve ekonomicky rozvíjel, zvýšenou pozornost, minimálně v porovnání s některými jinými mimoevropskými státy. Důvodem byla existence židovské menšiny žijící na území Československa za situace, kdy možnost emigrace československých Židů do Izraele představovala jednu z priorit soudobé izraelské diplomacie. Po roce 1950 však českoslovenští představitelé projevovali v tomto směru minimální vstřícnost a vystěhovávání se po dlouhém administrativním procesu povolovalo jen vybraným jednotlivcům.

Za zlomový moment ve vzájemných vztazích mezi oběma státy lze považovat období politických procesů v Československu v první polovině padesátých let. Změna československého přístupu k Izraeli úzce souvisela s následováním sovětského zahraničněpolitického kurzu. Personální čistky, které přišly v období politických procesů iniciovaných Moskvou, měly na vztah Československa k Izraeli velmi negativní dopady. Představitelé židovského státu odsuzovali jak vykonstruovanost procesů, tak výrazný antisemitismus, který se v jejich průběhu objevoval. Situaci dále komplikoval fakt, že mezi zatčené a odsouzené v Československu patřili kromě řady lidí židovského původu i dva izraelští občané Mordechaj Oren a Šimon Orenstein, obvinění ze špionážních aktivit a snah poškodit a rozvrátit československý stát. Diplomatičkou roztržku mezi oběma zeměmi potvrzuje fakt, že v přímé návaznosti na Orenův a Orensteinův případ československé ministerstvo zahraničních věcí prohlásilo v prosinci 1952 izraelského chargé d'affaires v Praze Arie L. Kubovyho za *persona non grata* a ten byl následně nucen zemi opustit. Obětí politických procesů se stal i první československý vyslanec v Izraeli Eduard Goldstücker, jenž mimo jiné kvůli svému židovskému původu strávil po odvolání z Tel Avivu v roce 1951 několik let ve vězení. Po jeho odchodu se úroveň diplomatického zastoupení snížila a jeho nástupce Alois Bartůšek vedl československý ZÚ v Izraeli jako chargé d'affaires.

Situaci ještě více vyostřily události přelomu let 1952–1953 poté, kdy radikální sionistická skupina Království izraelské provedla několik útoků na budovy československého a sovětského ZÚ v Tel Avivu. Představitelé obou zemí otevřeně vyjadřovali své podezření, že minimálně někteří členové izraelské vládnoucí garnitury a policie by za tyto útoky mohli nést spoluzodpovědnost, i když svá obvinění nebyli schopni podložit faktickými důkazy. Jako odpověď na útoky se zcela vážně zvažovala možnost diplomatické styky zcela přerušit. V případě Sovětského svazu se tak na několik měsíců skutečně stalo, Československo se po poradě se sovětskými představiteli rozhodlo diplomatické vztahy s Izraelem zachovat. Hlavní důvody pro toto rozhodnutí však pravděpodobně nelze vidět v naději na zlepšení vzájemných styků v blízké budoucnosti. Na základě dostupných informací lze spíše usuzovat, že Československo se v této době již téměř vzdalo myšlenky, že by se Izrael v dohledné době mohl stát socialistickým státem, a to vzhledem k přístupu vládnoucí garnitury k této otázce. Důležitější prioritou československé zahraniční politiky v tomto období bylo zachovat si funkční zastupitelský úřad v oblasti Blízkého východu, tak aby bylo možné efektivně monitorovat dění v regionu. V některých blízkovýchodních státech nemělo Československo diplomatické zastoupení vůbec, chod jiných zastupitelských úřadů poznamenaly personální čistky – příkladem může být například ZÚ v Káhiře, který po určitou dobu přestal fungovat úplně (Zídek – Sieber 2009: 53). Zastupitelský úřad v Tel Avivu v tomto období často zasílal do pražského ústředí zprávy nejen o dění v Izraeli či o záležitostech souvisejících s průběhem arabsko-izraelského konfliktu, ale i reporty o významných událostech v jiných státech regionu.

Ke krátkému oteplení československo-izraelských vztahů došlo v polovině padesátých let po propuštění Orena a Orensteina a po celkové revizi období stalinismu, přičemž především Izrael vkládal do možnosti vylepšení československo-izraelských vztahů velké naděje, což se mimo jiné projevilo personální obměnou na izraelském vyslanectví v Praze – jako nový vedoucí se akreditoval Šlomo Kaddar s nadějí, že se díky jeho jmenování a jmenování některých nových nižších úředníků podaří odstranit případnou osobní averzi, která mezi izraelskými a československými zástupci mohla existovat. Tento předpoklad se

nakonec nenaplnil, příčiny je nutné hledat především v širších souvislostech probíhající studené války a regionálním dění na Blízkém východě – důležitou roli v tomto ohledu sehrála především suezská krize v roce 1956. Československo po sovětském vzoru okamžitě jednání Izraele a jeho evropských spojenců Francie a Velké Británie odsoudilo, přičemž vzájemné vztahy se propadly na nezbytně nutnou formální úroveň.

Do druhé poloviny padesátých let rovněž spadá prohlubování československých vazeb na vybrané arabské státy – jednalo se především o Irák, Jemen, Sýrii a částečně i Egypt –, které jevíly ochotu alespoň částečně aplikovat na svém území principy socialismu. Vztahy mezi Československem a Izraelem tak zůstaly velmi napjaté, typickým rysem byla atmosféra konstantního vzájemného podezřívání z nepřátelských úmyslů a obecně snahy protistranu poškodit. Definitivní bod zlomu v československo-izraelských vztazích znamenala šestidenní válka v červnu 1967, na kterou Československo 10. června 1967 reagovalo rozhodnutím vzájemné diplomatické vztahy přerušit. Období vzájemného antagonismu mezi Československem a Izraelem přetrvávalo až do roku 1989, kdy v návaznosti na změnu vládnoucího režimu v Československu a přehodnocení zahraničněpolitických priorit státu došlo 9. února 1990 k opětovanému navázání diplomatických vztahů.

¹ V roce 1948 žilo na území Československa asi 42 000 Židů. Emigrace co největšího počtu z nich byla považována za jednu z priorit soudobé izraelské diplomacie.

² Jako netištěné písemné prameny se v historiografické literatuře označují textové podklady, které vznikly v malém počtu exemplářů pro vnitřní potřebu konkrétní instituce.

³ V češtině existují dva způsoby, jak psát tento pojem. Zatímco termín *Žid* s velkým písmenem označuje příslušníka židovského národa, *žid* s malým písmenem označuje vyznavače judaismu. V mnoha případech se samozřejmě obě tyto kategorie prolínají, ale nemusí tak tomu být vždy. V tomto textu byla zvolena varianta zápisu s velkým počátečním písmenem.

⁴ Skupina B převzala roli prezidia a zároveň zahrnovala diplomatický protokol a útvary související s praktickým chodem ministerstva. Skupina C odpovídala za dřívější národohospodářský odbor, mezinárodní organizace a právní oddělení. Hlavní úlohou skupiny D byly kádrové otázky (Dejmek 2012: 152).

⁵ Čistky se týkaly například i takzvaných španěláků, tedy československých dobrovolníků, kteří ve třicátých letech bojovali ve španělské občanské válce.

⁶ Příkladem může být Egypt nebo Irák, kde se po pádu místních, většinou prozápadních monarchií nabízel možnost navázání užších vazeb na východní blok. Podobným případem byla i Kuba, která se po nástupu Fidela Castra k moci v roce 1959 stala klíčovým spojencem evropských socialistických zemí v Latinské Americe.

⁷ Hagana je sionistická vojenská organizace, která byla po vyhlášení nezávislého Izraele transformována v izraelskou armádu.

⁸ Jan Novák působil na konzulátu v Jeruzalémě od roku 1941, v československé diplomacii se aktivně pohyboval od roku 1920. Po změně režimu v Československu v roce 1948 byl ze své funkce odvolán a penzionován (Dejmek 2013: 174).

⁹ Celým názvem byla tato kauza označována jako proces s protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského.

¹⁰ Společně s Rudolfem Slánským byli souzeni Vladimír Clementis (ministr zahraničních věcí), Otto Fischl (náměstek ministra financí), Josef Frank (zástupce generálního tajemníka KSČ), Ludvík Frejka (přednosta národohospodářského odboru Kanceláře prezidenta republiky), Bedřich Geminder (vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ), Vavro Hajdu (náměstek ministra zahraničních věcí), Evžen Löbl (náměstek ministra zahraničního obchodu), Artur London (náměstek ministra zahraničních věcí), Rudolf Margolius (náměstek ministra zahraničního obchodu), Bedřich Reicin (náměstek ministra národní obrany), André Simone (redaktor *Rudého práva*), Otto Šling (vedoucí tajemník krajského výboru KSČ v Brně) a Karel Šváb (náměstek ministra národní bezpečnosti).

¹¹ Politické procesy proběhly i v dalších komunistických zemích. V Polsku byl na několik let uvězněn Władysław Gomułka, v Maďarsku byl popraven ministr vnitra a zahraničních věcí László Rajk, v Bulharsku ve vykonstruovaném procesu přišel o život generální tajemník komunistické strany Trajčo Kostov.

¹² Známý je případ Benjamina Färbera, který byl v dubnu 1949 zadržen na ruzyňském letišti za podlouhý vývoz svršků (AMZV 1949).

¹³ Šimon Orenstein byl odsouzen na doživotí, Mordechaj Oren k patnácti letům vězení.

¹⁴ Nesmyslnost všech obvinění o deset let později potvrdil československý Nejvyšší soud, který v roce 1963 při znovuotevření případu došel k závěru, že původní rozsudek z roku 1953 porušil platná právní ustanovení, a byl proto zrušen stejně jako všechna další návazná rozhodnutí. Prezidium Nejvyššího soudu mimo jiné

konstatovalo, že v ČSR nikdy žádné spiklenecké centrum neexistovalo a že všechna obvinění StB účelově vykonstruovala. Oren a Orenstein dosáhli veřejné rehabilitace a finančního odškodnění za roky strávené v československém vězení.

- ¹⁵ Již po necelých dvou letech, dne 25. dubna 1955, byli všichni odsouzení zvláštním dekretem premiéra Davida Ben Guriona propuštěni na svobodu (Sprinzak 1999: 69).
- ¹⁶ V roce 1953 došlo krátkodobě ještě k dalšímu snížení úrovně diplomatického zastoupení, když byl po odchodu Aloise Bartůška na ústředí v Praze do funkce třetího tajemníka povýšen dosavadní atašé Josef Panec. Tato situace však trvala jen několik měsíců do příjezdu nového chargé d'affaires Zdeňka Jobánka, který v Tel Avivu působil na pozici druhého tajemníka.
- ¹⁷ Za zcela zásadní lze považovat usnesení Poslanecké sněmovny ze dne 3. září 1952, které stanovilo podmínky pro emigraci do Izraele, jež zůstaly v platnosti po zbytek období sledovaného v tomto textu. Vystěhování mělo být povolováno jen osobám důchodového věku či zdravotně postiženým a osobám osamělým či ovdovělým. Oproti tomu emigrace měla být zakázána lidem, kteří židovskou emigraci po roce 1945 organizovali nebo byli členy sionistických organizací, a v neposlední řadě osobám s vysokými odbornými znalostmi. Tato pravidla však nebyla veřejně známá. Objevovaly se tedy případy lidí, kteří spadali do některé z nevyhovujících kategorií, a přesto žádali o povolení vystěhování do Izraele. Vládní úřady však tyto žádosti v zásadě vítaly, a to především z toho důvodu, že jmenné seznamy byly předávány ministerstvu vnitra, které židovskou populaci dlouhodobě sledovalo.
- ¹⁸ Stejně tak byly hlídány i zastupitelské úřady Polska a Sovětského svazu.
- ¹⁹ Za zlomový okamžik je považován projev Nikity Chruščova na 20. sjezdu KSSS v únoru 1956, kdy došlo k odsouzení kultu osobnosti a diktátorství Chruščovova předchůdce Stalina.

Literatura

- Avriel, Ehud (1975): *Open the Gates! The Dramatic Personal Story of Illegal Immigration to Israel*. New York: Atheneum.
- Black, Ian – Morris, Benny (2006): *Mossad: Izraelské tajné války: Dějiny izraelské tajné služby*. Brno: Jota.
- Čejka, Marek (2013): *Izrael a Palestina? Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*. Brno: Barrister & Principal.
- Dejmeck, Jindřich (2008): *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata: Část druhá: Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*. Praha: Karolinum.
- Dejmeck, Jindřich (2012): *Diplomacie Československa: Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Praha: Academia.
- Dejmeck, Jindřich (2013): *Diplomacie Československa: Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia.
- Dufek, Jiří – Kaplan, Karel – Šlosar, Vladimír (1993): *Československo a Izrael v letech 1947–1953: Studie*. Praha: Doplněk.
- Frankl, Michal – Jenšovská, Julie (eds., 2013): *Naši nebo cizí? Židé v českém 20. století*. Praha: Židovské muzeum v Praze – Institut Tereziánské iniciativy.
- Gilbert, Martin (2002): *Izrael: Dějiny*. Praha: BB art.
- Goldstücker, Eduard (2005): *Vzpomínky: 1945–1968*. Praha: G plus G.
- Hanzlík, František (1997): *Únor 1948: Výsledek nerovného zápasu: [Tajné služby na cestě k moci]*. Praha: PREWON.
- Heller, Joseph (2012): *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940–1949*. Abingdon – New York: Routledge.
- Jelínek, Tomáš (2015): *Pojišťovny ve službách hákového kříže: Prosazování německých zájmů v protektorátním pojišťovnictví, arizace pojistek a mezinárodní odškodňování*. Praha: Karlova univerzita, Karolinum Press.
- Jewish Virtual Library (2015): International Recognition of Israel, <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/recogIsrael.html>>.
- Johnson, Paul (1995): *Dějiny židovského národa*. Praha: Rozmluvy.
- Kaplan, Karel (1992): *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta.
- Kaplan, Karel (1997): *Pět kapitol o únoru*. Praha: Doplněk.
- Kaplan, Karel (2009): *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Barrister & Principal.
- Krejčová, Helena – Svobodová, Jana – Hyndráková, Anna (1997): *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: Dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny.
- Krupp, Michael (2013): *Dějiny státu Izrael: Od založení do dneška (1948–2013)*. Praha: Vyšehrad.
- Lang, John E. (2006): *Israeli-United States Relationship*. New York: Nova Publishers.
- London, Artur Gerard (1990): *Doznání: V soukolí pražského procesu*. Praha: Československý spisovatel.
- Němeček, Jan (2004): *Mnichovská dohoda: Cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum.
- O'Malley, Padraig (2015): *The Two-State Delusion: Israel and Palestine – A Tale of Two Narratives*. New York: Viking.
- Pedahzur, Ami – Perliger, Arie (2013): *Jewish Terrorism in Israel*. New York: Columbia University Press.

- Rabinovich, Itamar – Reinharz, Jehuda (2008): *Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics, and Foreign Relations, Pre-1948 to the Present*. Waltham: UPNE.
- Rucker, Laurent (2001): *Stalin, Izrael a Židé*. Praha: Rybka Publishers.
- Sachar, Howard Morley (1999): *Dějiny státu Izrael*. Praha: Regia.
- Sprinzak, Ehud (1999): *Brother Against Brother: Violence and Extremism in Israeli Politics from Altalena to the Rabin Assassination*. New York: Simon and Schuster.
- Ströbinger, Rudolf (1991): *Vražda generálního tajemníka: Poslední Stalinův exemplární proces, soud s Rudolfem Slánským*. Brno: Petrov.
- Taterová, Eva (2015): Aktivita radikální pravicové sionistické skupiny Království izraelské v kontextu československo-izraelských vztahů v 50. letech 20. století. *Rexter*, Vol. 13, No. 2, s. 1–24.
- Vavrečková, Veronika (2015): Československo-egyptské vztahy v letech 1945–1948. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 50, No. 1, s. 73–87.
- Vytopil, Jan (2005): 1948: Likvidace samostatné zahraniční politiky: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, <http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/historie_a_osobnosti_ceske_diplomacie/unor_1948_na_mzv.html>.
- Zbořil, František (2010): *Československá a česká zahraniční politika: Minulost a současnost*. Praha: Leges.
- Zeman, Zbyněk Anthony Bohuslav (2009): *Edvard Beneš: Politický životopis*. Praha: Mladá fronta.
- Zídek, Petr – Sieber, Karel (2009): *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.

Dokumenty

- ABS (1951): Vyšetřovací spis ORENSTEIN ŠIMON, karton č. ZV-171 MV, Praha, 13. 12. 1951.
- ABS (1952): Zvláštní vyšetřovací spisy – archivní protokol, karton č. ZV-82, Praha, 19. 11. 1952.
- ABS (1953): Archivní protokol vyšetřovacích spisů, karton č. V-2744 MV, Praha, 7. 8. 1953.
- AMZV (1949): TO-O, 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 110301, Praha, 7. 4. 1949.
- AMZV (1950a): TO-O, 1945–1959, Izrael, karton č. 1, čj. 156955, Tel Aviv, 5. 12. 1950.
- AMZV (1950b): PZ Tel Aviv 1950, čj. 130414, Tel Aviv, 1. 6. 1950.
- AMZV (1950c): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 109888, Tel Aviv, 13. 3. 1950.
- AMZV (1950d): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 124010, Tel Aviv, 24. 4. 1950.
- AMZV (1952a): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 9, čj. 106143, Praha, 27. 2. 1952.
- AMZV (1952b): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 1, čj. 104805, Praha, 8. 2. 1952.
- AMZV (1952c): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 190129, Praha 26. 3. 1952.
- AMZV (1952d): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. sine, Tel Aviv, 18. 12. 1952.
- AMZV (1952e): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 102595, Praha, 22. 1. 1952.
- AMZV (1952f): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 107528, Praha, 3. 3. 1952.
- AMZV (1952g): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 110510, Praha, 29. 3. 1952.
- AMZV (1952h): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 120052, Praha, 18. 6. 1952.
- AMZV (1952ch): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 126441, Praha, 21. 8. 1952.
- AMZV (1952i): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 116566, Praha, 20. 5. 1952.
- AMZV (1952j): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 141191, Praha, 6. 12. 1952.
- AMZV (1952k): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 139813, Tel Aviv, 28. 11. 1952.
- AMZV (1952l): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 142147, Tel Aviv, 5. 12. 1952.
- AMZV (1952m): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 141805, Tel Aviv, 13. 12. 1952.
- AMZV (1952n): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 139812, Tel Aviv, 6. 12. 1952.
- AMZV (1952o): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 14302, Tel Aviv, 18. 12. 1952.
- AMVZ (1952p): PZ Tel Aviv 1952–1953, čj. 143053, Tel Aviv, 17. 12. 1952.
- AMZV (1952q): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 6, čj. 142448, Praha, 18. 12. 1952.
- AMZV (1953a): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 105804, Praha, 4. 3. 1953.
- AMZV (1953b): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 142881, Praha, 12. 2. 1953.
- AMZV (1953c): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. sine, Tel Aviv, únor 1953.
- AMZV (1953d): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 143502, Tel Aviv, 8. 1. 1953.
- AMZV (1953e): TO-O 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 124453, Tel Aviv, 20. 6. 1953.
- AMVZ (1953f): PZ Tel Aviv 1952–1953, čj. 134931, Tel Aviv, 26. 8. 1953.
- AMZV (1953g): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 105658, Praha, 12. 2. 1953.
- AMZV (1953h): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 114810, Praha, 18. 4. 1953.
- AMZV (1953ch): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 126126, Praha, 1. 7. 1953.
- AMZV (1953i): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 7, čj. 122494, Praha, 17. 6. 1953.
- AMZV (1954a): TO-T 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 414306, Praha, 5. 7. 1954.
- AMZV (1954b): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 6, čj. 115004, Praha, 10. 5. 1954.
- AMZV (1954c): TO-O 1945–1959, Izrael, karton č. 2, čj. 411055, Praha, 5. 5. 1954.
- AMZV (1954d): TO-T 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 417269, Praha, nedatováno.
- AMZV (1954e): PZ Tel Aviv 1954, čj. 484, Tel Aviv, 9. 1. 1954.
- AMZV (1954f): TO-T 1945–1954, Izrael, čj. 421252, Tel Aviv, 3. 11. 1954.

KONZULTACE: ČSR A IZRAEL V PADESÁTÝCH LETECH

- AMZV (1954g): TO-T 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 424944, Bukurešť, 10. 11. 1954.
- AMZV (1955a): TO-T 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 421944, Praha, 31. 8. 1955.
- AMZV (1955b): TO-T 1945–1954, Izrael, karton č. 1, čj. 424486, Tel Aviv, 20. 11. 1955.
- AMZV (1956a): TO-T 1955–1959, Izrael, karton č. 1, čj. 013476, Praha, 20. 6. 1956.
- AMZV (1956b): PZ Tel Aviv 1956, čj. 0188, Tel Aviv, 23. 7. 1956.

Poznámka

Ráda bych vyjádřila své poděkování redakci časopisu Mezinárodní vztahy a oběma anonymním recenzentům, jejichž cenné postřehy a připomínky významně napomohly ke zkvalitnění tohoto článku.